

Урбан В.В., Грудзіна А.В. (Мінск, Беларусь)

Назвы страў з бульбы ў гаворках паўночна-заходняй Беларусі

Прадметна-тэматычная група “стравы” ў беларускай дыялектнай мове прадстаўлена вялікай колькасцю найменняў нацыянальных страў беларусаў. У нашым артыкуле будзе прааналізавана група найменняў “назвы страў з бульбы (назвы аладак, бліноў, бабкі і інш.)”, у якую ўключаны назвы не толькі аладак, бліноў, бабкі, але і назвы ўласна страў з дранай бульбы.

Да назваў *аладак*, прыгатаваных з бульбы, адносяцца найменні *дранікі*, *драчонікі*, *драчы*, *прыпеканікі*, *плюсікі*, *ладдзя*. Усе пералічаныя адзінкі аб’яднаныя значэннем ‘дранікі’. *Дранікі* як нацыянальная страва беларусаў “распаўсюдзіліся ў народным побыце ў Беларусі з канца 19 ст. разам з пашырэннем культуры бульбы. Ачышчаную ад шалупіны бульбу труць на жалезнай цёрцы (драчка), дадаюць яек, солі, часам мукі, сала. У народнай практыцы дранікі пяклі ў час палення печы на пагэтыях на адкрытым агні. На снеданне елі са смятанай, смажаным салам, тварогам. Да абеду абмаквалі ў смятану, масла ці тук, складвалі ў гаршкі ці місы і ставілі ў «лёгкую печ»” [1, Т. 3, с. 183].

Самымі распаўсюджанымі ў гаворках паўночна-заходняй Беларусі з’яўляюцца найменні *дранікі*, *драчонікі*, *драчы*, матываваныя дзеясловам *драць* ‘раздрабняць, церці на тарцы’: *Нада было дранікаў здзелаць* (Лісна В.-Дзв.); *Дранікі пяклі* (Янова Рас.); *Пячы дранікі!* (Рыбчына Віл.) [2, Т. 2, с. 86]; *Драчонікі спяку, са смятанай будзем есці* (Беразіно Докш.) [2, Т. 2, с. 90]; *Мама, спячы драчоў! Драчы – тарківаныя* (Ракаўскія Швянч.) [2, Т. 2, с. 90]. У дыялектнай мове ўсе гэтыя варыянты наймення стравы падаюцца ў форме множнага ліку, у ТСБЛМ – у форме адзіночнага ліку мужчынскага роду: *дранік* ‘блін з дранай бульбы’ [3, с. 183]. Сустрэкаецца ў літаратурнай мове і адзінка *драчонік* ‘тое, што і дранік’ [3, с. 184].

Лексічная адзінка *прыпеканікі* ‘дранікі’ матывавана дзеясловам *прыпякаць* і ў дыялектнай мове ўжываецца ў форме множнага ліку: *Прыпеканікі з картошкі запікеш, красівыя, укусныя* (Мішневічы Шум.) [2, Т. 4, с. 153]. У літаратурнай мове такой лексемы няма.

Лексема *плюсікі* не мае адпаведніка ў літаратурнай мове, у дыялектнай мове ўжываецца ў форме множнага ліку са значэннем ‘дранікі’. Такі варыянт наймення сустракаецца ў Пухавіцкім раёне: *Другі рас пякуць плюсікі. Дралі картоплю, атцэдзвалі і пяклі на скаварадзе плюсікі* (Вецярэвічы Пух.) [2, Т. 4, с. 20].

Найменне дранікаў *ладдзя*, магчыма, этымалагічна звязана з рускай мовай (параўн. рус. *оладьи* ‘аладкі’): *На тарку таркуем картошку і камы дзелалі, і ладдзя пяклі...* (Навікі Лудз.) [2, Т. 2, с. 606].

У “Слоўніку гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча” пададзены такія варыянты найменняў *бліноў* з бульбы, як *картафлянікі* і *цыганьі*. *Картафлянікі* – назва бульбяных *бліноў*: *Картафлянікі – такія блінэ с картофлі і мукі патсыплеш, яны лучшэ пякуцца* (Кіралі Шчуч.) [2, Т. 2, с. 424]. Найменне *картафлянікі* паходзіць ад дыялектнага слова *картафляны* (ад *картофля* ‘бульба’). *Цыганьі* – назва крывяных *бліноў*: *Цыганьі пяклі з крыві і картошкі* (Вялікія Нястанавічы Лаг.) [2, Т. 5, с. 369]. У літаратурнай мове такія найменні *бліноў* адсутнічаюць.

Разнавіднасцю бульбянай стравы ў беларускай кухарцы з’яўляецца *бабка* ‘страва, прыгатаваная з дранай бульбы’ [3, с. 77]. На Беларусі гэта традыцыйная страва, якая “ўяўляе сабой драную бульбу, засквараную салам, мясам з цыбуляй ці іншымі спецыямі, якую, перамяшаўшы, выкладваюць у змазаны тлушчам посуд і запякаюць у печы. Часам у Беларусі дадаюць мuku, крупы, грыбы і інш. Гатовую *бабку* прыпраўляюць маслам ці салам, падаюць з малаком, смятанай, бярозавым сокам, настоямі з ягад і інш. Раней была гашырана на паўднёва-заходніх, заходніх і цэнтральных раёнах Беларусі, у наш час – паўсюдна” [1, Т. 1, с. 351]. У гаворках жыхароў паўночна-заходняй Беларусі сустракаюцца такія варыянты наймення адзначанай стравы, як *баба*, *банка* ў значэнні ‘страва з дранай бульбы’: *Бабу ў гаршку пякуць* (Малыя Аўдэлі Калінк.); *Трэба картоплі надраць, атцадзіць і гарачым малаком заліць, накрыць скаварадой, паставіць у печ і варыць. Банка з бульбы* (Беняконі, Старыя Смільгіні Воран.) [2, Т. 1, с. 165]. Для літаратурнай мовы характэрны варыянт *бабка*. У польскай мове словам *babka* называецца ‘традыцыйная сьвязаная выпечка з цукатамі, разынкамі, арэхамі, прапітаная ромам ды пасыпаная цукроваю пудраю’.

Страва з дранай бульбы – *бабка* – вельмі папулярная ў беларусаў, таму сустракаецца вялікая колькасць варыянтаў яе наймення ў гаворках паўночна-заходняй Беларусі: *вядзьмець*, *гопа*, *грэцкіша*, *дзяронік*, *дубоўка*, *кугель*, *гугіль*, якія ў беларускай літаратурнай мове адсутнічаюць.

Адзінкі *вядзьмець*, *гопа* характэрныя для Вілейскага і Ляхавіцкага раёнаў: *Надзяром бульбы, спячэм сала, заліецца ў міску ці саган – і гэта вядзьмець, а цяпер – драная каша* (Саланое Віл.) [2, Т. 1, с. 385]; *Гопы с картошкі пяклі. Хто называе банка, а хто гопы, у Гасцілавічах усе кажуць гопы* (Альхоўцы Лях.) [2, Т. 1, с. 464].

Адметнасць лексемы *грэчкаша* (Верхнядзвінскі раён) у тым, што яна мае варыянты пастаноўкі націску: *Бульбу здярэш, атцэдзіш, зварыш – і грэчкаша* (Лісна В.-Дзв.) [2, Т. 1, с. 494].

Назва *бабкі дзяронік* (Браслаўскі раён), магчыма, матывавана дзеясловам *дзерці* ‘церці на тарцы’: *Дзяронік – бапка з бульбы. Дзяронік паставіла пячы* (Ахрэмаўцы Брасл.) [2, Т. 2, с. 69].

Страву з дранай бульбы ў Лагойскім раёне называюць *дубоўка*: *Кашу драную з бульбы па-даўнейшаму называлі дубоўка* (Вялікія Нястанавічы Лаг.) [2, Т. 2, с. 100].

Лексічная адзінка *кугель* ‘каша з цёртай бульбы, бабка’ выкарыстоўваецца ў гаворках некаторых раёнаў паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: *Будзем есці кугель* (Гемзы Шальч.) [2, Т. 2, с. 553].

Бабку рабілі не толькі з бульбы, але і з дабаўленнем мукі. *Гугіль* – гэта назвы стравы, якую гатавалі з дранай бульбы з дамешкам грэцкай мукі: *Гугіль рабілі так: у драную бульбу грэчку муку дабаўлялі, як пнячэзі, яго кускамі рэжаеш* (Лісна В.-Дзв.) [2, Т. 1, с. 497].

З дабаўленнем грэцкай мукі гатуецца *орачка* ‘печыва з цёртай бульбы і грэцкай мукі’: *Надзяруць бульбы, туды грэчкую муку, на бляху – і ў печ* (Стральцы Гродз.) [2, Т. 2, с. 90].

Бондай у Смаргонскім, Лідскім, Шчучынскім, Зэльвенскім і інш. раёнах называецца ‘печыва з бульбы і мукі з рознымі прыправамі’: *Бульбу таркуюць, у клінку выціскаюць, бяруць ліст капусты, туды выцісненыя гэтыя бонды, мукі чуць-чуць і ў печ, смякуць, перэжуць на кусочки і калапнямi запраўляюць* (Жодзішкі Сморг.); *Бонды пяклі з бульбы і дабаўлялі мукі* (Бакшты Іўеў.); *Сяменя напражом, у ступя натаўчоч, потым натаркуям картошкі – і накрывалі слоям і пяклі бонды на капустным лісце на таку ў печы* (Старыя Трокі Трак.); *Бульбу таркуям і бонды пяхом, елі з макаком* (Стральцы Шальч.); *Бонды пяклі часам з картопляў цёртых* (Навасёлкі Свісл.); *Снякла бонду с картошкі і мукі троху дабавіла* (Альхоўцы Лях.); *Бонду пяклі з бульбы, мукі і клалі дрожджы. Бандэ пяклі, напячэш зімой бонда* (Старое Сяло Зэльв.) [2, Т. 1, с. 203–204].

У большасці кулінарных рэцэптаў прыгатавання *бонды* гаворыцца аб дабаўленні “грачышнай” / “грэцкай” мукі: *Бонда так пяхэцца: у цёртую картофлю насыпле грэцкай мукі нагуста, шчэ дрожджы, ягады, дубовага лісця пасцеля і ў печ сугне* (Пацаўшчына Дзятл.); *Даўней картошку шаруям, падмяшам мукі грачышнай, соды ўсыпам і бонды пяклі. Мак малолі, прысалодзіш сахарынаю мак і мачаям бонды. Напякла бондаў грачышных* (Кіралі Шчуч.); *Таркавалі*

картоплю і грэцку муку сыпалі і пяклі бонды (Каўняны Гродз.); Некалі бонды так пяклі: натрэ картошкі, усыпле грачышнай мукі, маку намеле – і бонда (Галубы Маст.) [2, Т. 1, с. 203–204].

У Ганцавіцкім раёне ‘печыва з цёртай бульбы’ называецца *трапятухі: Трапятухі – к куці яда з таркаванай картоплі* (Дзяніскавічы Ганц.) [2, Т. 5, с. 118].

Такім чынам, група найменняў “назвы страў з бульбы (назвы аладак, бліноў, бабкі і інш.)” у гаворках паўночна-заходняй Беларусі характарызуецца семантычнай разнастайнасцю і варыянтнасцю ў намінацыі страў.

Літаратура

1. Культура Беларусі : энцыклапедыя. Т. 1–3 / рэдкал.: Т. У. Бялова (гал. рэд) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 2010–2012.
2. Слоўнік гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе награнічча : у 5-ці т. Т. 1–5. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979–1986.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко; 2-е выд. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 1999. – 784 с.